

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific papers

Vol. 16.4.

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

KNOWLEDGE

***INTERNATIONAL JOURNAL
SCIENTIFIC PAPERS
VOL 16.4***

31.3 – 2.4.2017

Vrnjacka Banja, SERBIA

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 16.4

EDITORIAL BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Predrag Trajković PhD, Jove Kekenovski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Margarita Koleva PhD, Mile Matijević PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Aleksandar Nikolovski PhD, Marija Knezević PhD, Irina Singaveskaya PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Oliver Dimitrijević PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Lisen Bashkurti PhD, Tome Naumov PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 16.4

ISSN 1857-923X

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academician Prof. Vlado Kambovski, PhD

- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Vice – Rector, Dean, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Dimitar Radev PhD, Rector of University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sofronije Miladinovski, PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Koleva, PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Oliver Iliev PhD, Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Margarita Bogdanova, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sreten Miladinovski, PhD, Dean, Faculty of Law, MIT University (Skopje)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Mitko Kotochevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Nenad Taneski, PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Karl Schopf, PhD, Akademie für wissenschaftliche forschung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisent Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High School of applied professional studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Nevenka Tatkovic, PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Prof. Mahmut Chelik, PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola(Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Marija Mandaric, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Saad Motahhir PhD, High School of Technology, Fez (Morocco)
- Doc. Ana Dzumalievva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)

ORGANIZING COMMITTEE

- Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade (Serbia)
- Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Evdokia Petkova, South West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Marios Miltiadou, PhD, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
- Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Branko Boskovic PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Bulgaria)
- Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Isa Spahiu PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Violeta Dimova, PhD, University “Goce Delcev”, Stip (Macedonia)
- Mirjana Borota – Popovska, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Izet Zeqiri, PhD, South East European University, Tetovo (Skopje)
- Ekaterina Arabska, PhD, Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Nebojsa Cvetanovski, PhD, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Rumens Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

Contents

INTERNATIONALIZATION AS A WAY TO ENHANCE THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION OF AZERBAIJAN AND GEORGIA.....	1345
Larisa Korganashvili, Ph.D.....	1345
Natavan Mammadova, PhD.....	1345
BANKING PARTNERSHIP - CONTRIBUTION TO THE NEW ECONOMIC THEORY ...	1353
Halil Kalač, Ph.D.....	1353
CHANGES AND CHANGING APPROACH TOWARD EDUCATION.....	1359
Laste Spasovski, Ph.D.....	1359
Robert Dimitrovski, Ph.D.....	1359
EUROPEAN COOPERATION ON EDUCATION AND TRAINING: ET 2020 STRATEGY	1365
Bardul Tushi, Ph.D.....	1365
Agim Rushiti, Ph.D.....	1365
DETERMINING COMPETITIVE POSITION OF THE COMPANY UNDER THE RELEVANT COMPONENTS IN SERVING CONSUMERS.....	1369
Lence Petreska, Ph.D.....	1369
Pavlina Stojanova, Ph.D.....	1369
Emilija Stevanovska, Ph.D.....	1369
DEVELOPMENT TRENDS OF THE GLOBAL FINANCIAL SYSTEM AND CREDIT RATING AGENCIES.....	1375
Mrvić Tatjana, Ph.D.....	1375
Gordana Stojmenović, M.Sc.....	1375
PERSONAL MORAL OF ENTREPRENEURS.....	1381
Marija Zarezankova-Potevska, Ph.D.....	1381
Silvana Jovcheska, Ph.D.....	1381
SITUATION ANALYSIS AND PRINCIPE OF RATIONALITY KARL POPPER IN ECONOMIC SCIENCE.....	1388
Violeta Babić, Ph.D.....	1388
Aleksandra Milosavljević, M.Sc.....	1388
FINANCIAL REPORTING OF DERIVATIVE FINANCIAL INSTRUMENTS.....	1394
Pavlina Stojanova, Ph.D.....	1394
Lence Petreska, Ph.D.....	1394
Emilija Stevanovska, Ph.D.....	1394
ETHNIC IDENTITY AND EDUCATIONAL IMPACTS FOR ANTI-DISCRIMINATION IN SCHOOL-AGE YEARS.....	1402
Daniela Tasevska, Ph.D.....	1402
Sofia Dermendjieva, Ph.D.....	1402
Gergana Dyankova, Ph.D.....	1402
YOUTH UNEMPLOYMENT IN EUROPE: CAUSES AND SOLUTIONS.....	1408
Liljana Pushova, M.Sc.....	1408
Maja Randjelovic, M.Sc.....	1408
Marko Jankovic, Ph.D.....	1408
Marina Blazekovikj, Ph.D.....	1408
INFLUENCE OF THE INTERNATIONAL MONETARY FUND AND GLOBALIZATION – ANALYSIS OF THE CASE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	1414

Twelfth International Scientific Conference
 KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Aferdita Shabani	1414
Halit Shabani, Ph.D.....	1414
EXCEPTIONS AND LIMITATIONS ON EXCLUSIVE COPYRIGHT: US DOCTRINE OF FAIR USE	1424
Ivona Sekulovska, M.Sc	1424
Mirjana Sekulovska, Ph.D	1424
DESIGN THINKING METHOD AND CREATION OF BUSINESS INNOVATION.....	1428
Ana Dajovska, MSc	1428
INSTITUTIONAL VIS-À-VIS POLICY CHANGE: CROSSING PILLARS IN THE EUROPEAN UNION'S AREA OF FREEDOM, SECURITY AND JUSTICE.....	1435
Ivica Josifovic, Ph.D.....	1435
Zlatko Keskoski, Ph.D.....	1435
POSTMODERN TERRORISM AND AESTHETICS OF DESTRUCTION	1443
Radomir Popovski, Ph.D.....	1443
MILITARY OPERATIONS AND SPECIAL OPERATIONS.....	1449
Nikola Kiskoski, M.Sc.....	1449
ANALYSIS OF THE ANNUAL REPORTS OF THE OMBUDSMAN IN THE PERIOD 2010-2015.....	1455
Toshe Panov	1455
Natalija Petrova.....	1455
Biljana Stoilova.....	1455
HUMAN RIGHTS – GLOBAL PARADOX.....	1463
Fani Kuzmanovska, L.L.M.....	1463
ENTRY OPPORTUNITIES IN THE BULGARIAN MILITARY - EDUCATIONAL SYSTEM AND ENSURING OF CIVIL RIGHTS.....	1469
Venelin Terziev	1469
Veselin Madanski	1469
SOME LESSONS LEARNED FROM PARTICIPATION IN STABILIZATION AND RECONSTRUCTION OPERATIONS	1502
Peter Dimitrov, Ph.D.....	1502
INCREASE OF THE INTENSITY OF ILLEGAL MIGRATION IN NORTH AFRICA THROUGH WEST-BALKAN ROUTE IN 2017 AND ITS INFLUENCE OF SMUGGLING OF MIGRANTS.....	1514
Toshe Panov	1514
Gordana Panova.....	1514
IMPLEMENTATION OF INFORMATION SYSTEM FOR MANAGEMENT PROGRAMMING PACKAGES/SERVICES AT MACEDONIAN AGENCY FOR AUDIO AND AUDIOVISUAL MEDIA SERVICES.....	1520
Lucija Gjurkovik,.....	1520
Slavcho Chungurski, Ph.D.....	1520
TEACHING OF NATURAL SCIENCES AND SOCIETY AND HER IMPLEMENTATION IN THE COMBINED CLASSES	1526
Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D.....	1526
WEBSITE PROMOTION OF TOURISM IN REPUBLIC OF MACEDONIA	1534
Mirjana Sekulovska, Ph.D.....	1534

Twelfth International Scientific Conference
 KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Ivona Sekulovska, M.Sc	1534
THE EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AND THEIR IMPACT ON LEISURE TIME OF THE YOUNG	1540
Despina Sivevska, Ph.D.....	1540
Biljana Popeska, Ph.D.....	1540
TRADITIONAL GAMES IN PRIMARY SCHOOL CURRICULUM	1548
Biljana Popeska, Ph.D.....	1548
Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D.....	1548
THE SPECIFICITY OF ALLOCATION OF MANAGEMENT ROLES IN SPORT	1556
Branko Bošković, Ph.D.....	1556
Nebojša Ilić	1556
Darko Habuš	1556
TEAM WORK AS CREATIVITY INCENTIVE IN ART	1560
Emilija Đikić – Jovanović.....	1560
Aleksandra Perić – Nikolić.....	1560
Nataša Blagojević.....	1560
Milan Vasić.....	1560
Viktorija Stanković.....	1560
Miodrag Šmelcerović.....	1560
FLAT FEET – A NEGLEGTED PROBLEM WITH SIGNIFICANT CONSEQUENCES.....	1564
Katya Mollova	1564
Anushka Uzunova.....	1564
EARLY POSTOPERATIVE REHABILITATION OF PATIENTS WITH TOTAL ENDOPROTHESIS OF THE HIP	1570
Sulejman Gorgen	1570
Lence Nikolovska, Ph.D	1570
Tose Krstev, Ph.D.....	1570
Tamara Stratorska	1570
REPRESENTATION OF POLYCYSTIC OVARY SYNDROME (PCOS) IN THE DAILY WORK OF PRIMARY HEALTH CARE	1574
Gjorgji Shumanov, Ph.D.....	1574
Mirjana Grumbareva.....	1574
EFFECTS OF KINESITHERAPY IN PATIENTS WITH JUVENILE DIABETES	1582
Marijana Gjorgjieva	1582
Lence Nikolovska, Ph.D	1582
Svetlana Jovevska, Ph.D.....	1582
Gordana Panova, Ph.D.....	1582
EPIDEMIOLOGICAL FEATURES OF DIABETES MELITUS IN KUMANOVO AND THE SURROUNDING SETTLEMENTS WITHIN FROM 2011 TO 2015	1588
Grozdana Bozinovska	1588
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF RHINOSEPTOPLASTY	1594
Atanas Stefanov	1594
Dimitur Mihaylov	1594
Stefani Stefanova	1594
Valentin Stoyanov	1594

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE PATIENTS WITH DEPRESSIVE DISTURBANCES IN THE GOB 8TH SEPTEMBER, SKOPJE FROM 2014 TO 2016.....	1598
Marina Angeleska	1598
TREATMENTS FOR WEIGHT LOSS AND REDUCTION OF CELLULITE IN WOMEN	1606
Kika Taseva.....	1606
Lence Nikolovska, Ph.D	1606
Gordana Panova, Ph.D.....	1606
Svetlana Jovevska, Ph.D.....	1606
ETHICAL APPROACH, TREATMENT AND PROGNOSIS IN PATIENTS WITH RHEUMATOID ARTHRITIS.....	1611
Gordana Panova.....	1611
Slagjana Stojanova.....	1611
Violeta Dzidrova	1611
ПРОЦЕНА НА ЗАДОВОЛСТВОТО НА ПАЦИЕНТИТЕ ОД КОМУНИКАЦИЈАТА СО ЗДРАВСТВЕНИТЕ РАБОТНИЦИ	1619
Панова Гордана	1619
Н.Трифунова.....	1619
Ѓ.Шуманов	1619
В.Џидрова	1619
Т.Панов.....	1619
HYPOGLYCEMIA, REPRESENTATION IN THE LABORATORY RESULTS IN THE PUBLIC HOSPITAL IN STRUMICA.....	1627
Gordana Panova	1627
S. Choreva.....	1627
V.Dzidrova	1627
QUALITY MANAGEMENT SYSTEM ISO 9001:2001	1635
Vlado Velkoski, Ph.D.....	1635
Bojana Petrushevska	1635
IMPORTANCE OF WORKERS EDUCATION IN ORDER TO ACHIEVE THE EUROPEAN WORKPLACE AND ENVIRONMENTAL SAFETY STANDARDS	1640
Miodrag Šmelcerović.....	1640
Nebojša Ristić.....	1640
Nenad Kostadinović.....	1640
Oliver Dimitrijević.....	1640
Dragan Djordjević.....	1640
IMPROPER NUTRITION AND DISEASES IN PRE-SCHOOL CHILDREN.....	1643
Gordana Panova	1643
Lence Taseva.....	1644
Gjorgji Shumanov	1644
Violeta Dzidrova	1644
IMPACT OF FOOD ON BLOOD GLUCOSE AS A VARIABLE PARAMETER ANALYSIS OF BLOOD.....	1656
Tony Mitrovski.....	1656
Daniela Belichovska, Ph.D	1656
Blagica Cekova, Ph.D.....	1656

Twelfth International Scientific Conference
 KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

CALCULATION OF THE NEED PROPERTIES OF THE PADDY RICE.....	1660
Evgeniy Stoyanov	1660
Dimitar Yankov	1660
EFFECT OF ENVIRONMENT TO WHEAT QUALITY PROPERTIES.....	1667
Desimir Knezevic.....	1667
Veselinka Zecevic	1667
Danica Micanovic,	1667
Mirjana Menkovska	1667
Snježana Glumac	1667
COMMONLY USED TEXTILE FIBERS IN COMPOSITE INDUSTRY FOR SPECIAL PURPOSES.....	1673
Sanja Risteski.....	1673
Silvana Zhezhova.....	1673
Vineta Srebrenkoska	1673
NEW KNOWLEDGES ABOUT TREATMENT OF COTTON FABRIC FOR HYDROPHOBICITY EFFECTS	1678
Marija Kodric.....	1678
Aleksandra Micic	1678
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1679
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1679
NEW KNOWLEDGES OF COLORED WASTEWATER PURIFICATION BY ACTIVATED CARBON OBTAINED FROM WASTE FIBERS.....	1685
Aleksandra Micic	1685
Marija Kodric.....	1685
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1685
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1685
ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND MOST IMPORTANT CHARACTERISTICS FOR A FIRST AID KIT, GAUZE AND TRIANGULAR BANDAGES.....	1692
Suzana Djordjevic, Ph.D.....	1692
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1692
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1692
ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND MOST IMPORTANT CHARACTERISTICS OF CALICO BANDAGE FOR FIRST AID.....	1699
Suzana Djordjevic, Ph.D.....	1699
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1699
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1699
PRELIMINARY EXTAMINATION OF NATURAL RAW MATERIAL PERLITE FROM R. MACEDONIA AND ITS APPLICATION IN THE SUNTHESIS OF POROUS MATERIAL.....	1705
Vesna Markoska	1705
Blagica Cekova	1705
Vlado Velkoski.....	1705
Dragan Jovanov	1705
ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF EXTRACTS OF MEDICINAL PLANTS HIPERICUM PERFORATUM, MATRICARIA CHAMOMILLA, GERANIUM SANGGUINEUM AND	

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

NEPETA CATARIA AND THEIR APPLICATION IN THE TREATMENT OF CERTAIN INFECTIOUS DISEASES IN REPUBLIC OF MACEDONIA	1709
Dragan Jovanov	1709
Botio Zaharinov	1709
Blagica Cekova	1709
Cyril Lisichkov	1709
Slobodan Velichkovich	1709
APPLICATION OF COSMETIC PRODUCTS - SHAMPOOS	1715
Filip Jovanovski	1715
Blagica Cekova	1715
Viktorija Bezhovska	1715
Erhan Mustafa	1715
THE ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF ESSENTIAL OILS AND EXTRACTION OF MEDICINAL PLANTS GALIUM VERUM, ECHINACEA, GARLIC, TURMERIC, CORN SILK, RASPBERRY, RED JOHN'S WORT , ST. JOHN'S WORT AND GINGER AND USE AS ADJUVANT THERAPY IN THE TREATMENT OF CANCER OF THE LYMPHATIC SYSTEM.....	1723
Dragan Jovanov	1723
Monika Jovanova	1723
Ivana Cvetanoska	1723
Slobodan Velickovic	1723
APPLICATION OF MEDICINAL AROMATIC AND SPICE PLANTS ZINGIBER OFFICINALE, MENTHA PIPERITA, RUBUS FRUCTICOSUS, MALVA SILVESTRIS, FRAGARIA VESCA, SAMBUCUS NIGRA, CORNUS MASCULA, TARAXACUM OFFICINALE, ERYTHRAEA CENTAURIUM AND THEIR PHYTOTHERAPEUTIC ACTION TO PROTECT AGAINST COLON CANCER	1727
Dragan Jovanov	1727
Monika Jovanova	1727
Ivana Cvetanoska	1727
Slobodan Velickovic	1727
SOURCES AND CLASSIFICATION OF AIR POLLUTION.....	1733
Tode Kasapinov	1733
Blagica Cekova	1733
Vlado Velkoski	1733
Erhan Mustafa	1733
WATER POLLUTION AND TREATMENT.....	1739
Blagica Cekova	1739
Biljana Janevska	1739
Viktorija Bezhovska	1739
Filip Jovanovski	1739
CULTURAL MEMORY AND AESTHETICAL AND ETHICAL IMPLICATIONS OF THE HOLOCAUST	1747
Radomir Popovski, Ph.D.....	1747
THE COMPLEX "NATION / NATIONAL - IDENTITY" AND ITS INTERNAL RELATIONS AND VITALITY WITHIN THE POSTCOLONIAL AND CULTURAL STUDIES.....	1753

Twelfth International Scientific Conference
 KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Zlatko Popovski M.A.....	1753
ЛОВНАТА КИНОЛОГИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА- СОСТОЈБА И ПЕРСПЕКТИВИ	1761
Мишо Христовски.....	1761
Александар Трајчевски.....	1761
Санде Крмарски	1761
Ивица Панчевски	1761
Румен Валчовски.....	1761
OLD MILITARY HOSPITAL COMPLEX IN BITOLA.....	1763
Marula Nikoloska, Ph.D	1763
ARRANGEMENT OF INDUSTRIAL COMPLEX.....	1771
Vangjel Dunovski Ph.D.....	1771
Damjan Balkoski B.Arch	1771
CITIES - CENTERS FOR TOURISM DEVELOPMENT.....	1776
Kliment Naydenov	1776
Tony Traykov	1776
CONVERSION OF THE CHURCH IN ROTTERDAM IN THE FAMILY RESIDENTAL BUILDING	1780
Ivana Stošić, M.Sc.	1780
Gorica Ljubenov, Ph.D	1780
Miodrag Šmelcerović, Ph.D.....	1780
ANALYSIS OF THE TRENDS IN TOURISM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA FOR IMPLEMENTATION OF THE MANIFESTATION TOURISM	1788
Mihael Risteski, M.Sc.....	1788
Gabriela Rakicevikj, Ph.D	1788
Sofronija Miladinovski, Ph.D	1788
ANALYSIS OF THE MANIFESTATION TOURISM CONNECTED WITH THE TRADITIONS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	1808
Gabriela Rakicevikj, Ph.D	1808
Mihael Risteski, M.Sc.....	1808
THE IMPACT THAT THE NATIONAL CUISINE HAS IN OHRID'S TOURIST OFFER... ..	1824
Nikola Cuculeski, Ph.D.....	1824
Aleksandar Cuculeski, Ph.D	1824
Sreten Miladinovski, Ph.D.....	1824
STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA TURIZMA U REGIONU PEĆ-I	1834
Halit Shabani, Ph.D.....	1834
Hajrija Škrijelj, Ph.D.....	1834
Ibish Mazreku, Ph.D	1834
MENADZMENT POSLOVNE IZVRSNOSTI U VISOKOKATEGORIZIRANIM HOTELIMA NA KOSOVU	1848
Hajrija Škrijelj, Ph.D.....	1848
Halit Shabani, Ph.D.....	1848
Ibish Mazreku, Ph.D	1848
Sreten Miladinovski, Ph.D.....	1848

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

MENAXHMENTI DHE PËRSHTATJA E BIZNESIT ME MJEDISET E REJA KONKURUESE	1859
Baki Koleci	1859
Redon Koleci	1859
MENAXHIMI I NDRYSHIMIT NË NDËRMARRJET	1863
Violeta Koleci	1863
Redon Koleci	1863

TRADITIONAL GAMES IN PRIMARY SCHOOL CURRICULUM

Biljana Popeska, Ph.D

Faculty of educational sciences, University "Goce Delcev", Stip, R.Macedonia,
biljana.popeska@ugd.edu.mk

Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D

Faculty of educational sciences, University "Goce Delcev", Stip, R.Macedonia,
snezana.jovanova@ugd.edu.mk

Abstract: Traditional games are cultural and national heritage. They, cultural and traditional activities transmitted from one generation to another, sharing different movement and cognitive games used in order to educate, to socialize, to share the experience and to influence toward development of young generation. The people create traditional games, and they represent the habits, culture and tradition of countries, region or even a town or village. There are lot of different traditional games. They could be movement games, cognitive games, games that implement music or dance, games of words etc. As part of the tradition, they transmitted mainly among family members and rarely are implemented in school curriculum. Considering the benefits that could be obtained by implementation of traditional games in schools, in this paper we made a short review of the traditional games- their characteristics, classification, influence that they had upon children's development and possibilities for their implementation in the school curriculum. Based on these, we made an analyses of curriculum in primary school education in Republic of Macedonia (1 - 5 grade) and try to detect, analyses and suggest the possible unites or activities in the curriculum where traditional games could be implemented. Different manners of their implementation as well as assumed benefits are also noted.

Keywords: traditional games, impact, benefits, primary school children, school subject.

ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ИГРИ ВО НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ЗА ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА

Доц. д-р Билјана Попеска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Р.Македонија,
biljana.popeska@ugd.edu.mk

Проф. д-р Снежана Јованова-Митковска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Р.Македонија,
snezana.jovanova@ugd.edu.mk

Резиме: Традиционалните игри се културно и национално наследство. Преку нив, културните и традиционалните активности се пренесуваат од генерација на генерација по пат на споделување на различни движења, когнитивни игри, и имаат за цел едукација, социјализација, споделување на искуства а сето тоа насочено кон сеопфатен развој на младите генерации. Традиционалните игри се создадени од страна на луѓето, и тие ги претставуваат навиките, културата и традицијата на земјата, регионот или дури и градот, селото во кое се креирани. Постои мноштво на традиционални игри. Се разликуваат: подвижни игри, когнитивни игри, игри кои во себе вклучуваат музика или танц, игри на зборови и сл. Како дел од традицијата, тие се имплементираат воглавно помеѓу членовите на семејството, а поретко се имплементирани во училишните програми. Имајќи ги во предвид придобивките кои може да се добијат со примена на традиционалните игри во училиштата, во овој труд ќе дадеме краток преглед на традиционалните игри-нивните карактеристики, класификација, влијанието што тие го имаат врз развојот и можности за нивна имплементација во наставните програми. Врз основа на ова, направивме анализа на наставните програми во основното образование во Република Македонија (1 до 5 одделение) и се обидовме да ги детектираме, анализира и предложиме можни наставни содржини и активности во наставната програма, каде може да се имплементираат традиционалните игри. Различните начини на нивата имплементација и бенефитот од нивната примена, се исто така нотирани.

Клучни зборови: традиционални игри, влијание, бенефиции, децата од основно училиште, наставен предмет.

Не престануваме да играме затоа што старееме, старееме затоа што престанува да играме“

ВОВЕД

Појавата на хипокинезијата, загрозување на виталните функции на единката, се јавува како последица на современиот начин на живот и работа (слаба подвижност, седење на работните места, недоволна физичка активност). Надминувањето на овие и други слични проблеми е можно со зголемена активност на секој поединец, активност на која ќе се навикнува уште од најрана возраст. Играта, игровните активности и различните форми на физичката активност се клучни во периодот на детството и младоста за надминување на посочените проблеми.

За играта, игровните активности, за оваа најзначајна форма на воспитно образовна активност, за нејзината вредност улога и значење се пишувало, се пишува и ќе се пишува. Сите деца растат, ги развиваат своите способности низ играта. Таа е активност која со ништо не може да се замени. Играта е онаа во која детето доброволно стапува, како резултат на сопствената волја, без принуда, активност во која и низ која детето истражува, заменува, пронаоѓа.. Во и низ неа, се овозможува остварување на бројни функции: воспитно образовни-овозможува стекнување на знаења, умеења, вештини, искуство, усвојување на хигиенски навики, јазик, културни и општествени обележја на групата во која живее и го прифаќа однесувањето во неа.

Игри сме играле ние, играле нашите мајки, татковци дедовци, прадедовци. Низ целата историја луѓето играле најразлични игри кои се пренесувале најчесто усно од генерација на генерација. Паралелно со тоа опстојувале и традиционалните, културните вредности, се пренесувале обичаи низ различни делови на светот. Се пренесувале знаења во зависност од целта која се сакала да се постигне од страна на учесниците со неа.

Но, што ни се случува денес со играњето, со игрите? Кои и какви игри играат нашите деца? Дали ги познаваат игрите? Имено, сведоци сме на тоа дека видео-игрите, софистицираните играчки се оние кои децата во денешно време најчесто ги играат, најчесто сами или поврзани преку нет со другари-блиски познаници, или склопени пријателства преку социјалните мрежи. Дали на тој начин се остварува потребната социјализација или пак настанува алиенацијата, отуѓувањето еден од друг, живот во некој нов, за нас повозрасните непознат, виртуелен свет..., свет во кој живеат младите генерации често деноноќно... Дали тоа води кон заборавање на игрите по ливадите, дворот, улицата, игри во кои средствата кои се користат се од природен материјал, игри кои овозможуваат воспоставување на интеракција и комуникација face to face, игри кои водат кон зближување, соработка, кон многу нови и нови социјални контакти?... Отворено е прашањето дали овие игри ќе ги оставиме на прагот на заборавањето или пак можеме да им ги презентираме на нашите деца, на нашите внуци, правнуци., Како и на кој начин тоа можеме да го сториме? Дали и колку ние како возрасни ги поучуваме и ги запознаваме со она што е наша вековна традиција со играњето, со игрите? Од каде да добиеме сознанија за тие игри? Со тенденција на намалување, па и неутрализирање на негативното влијание кое го носи новата технолошка ера, поконкретно современата технологија, а со настојување позитивно да се дејствува на сите аспекти од детскиот развој, со цел сочувување на традицијата, се повеќе е потребна актуализација, афирмација и реализација на традиционалните игри.

ШТО ПОДРАЗБИРАМЕ ПОД ПОИМОТ ИГРА, ТРАДИЦИОНАЛНИ ИГРИ?

Во стручната литература ќе најдеме бројни дефиниции за детската игра. Како една од дефинициите за детската игра, во која воедно се набележани и карактеристиките на истата е дефиницијата на Кајоа Р., според која детската игра е: „активност која е слободна – на која играчот не се принудува, а воедно со тоа играта не ја губи својата природа на привлечна и весела разонода; издвоена – ограничена со прецизни временски и просторни, однапред утврдени граници; неизвесна – нејзиниот тек и исход не можат однапред да се предвидат, затоа што иницијативата на играчите задолжително дава извесна слобода на потребата за измислување; непродуктивна – бидејќи не се создаваат добра, ни богатства, ниту било каков вид на нови елементи, со исклучок на пренесувањето на сопственоста внатре во кругот на играчите, а чиј исход и ситуација се идентични на оној на почетокот на играта; пропишана – подвргната на одредбите кои ги укинуваат обичните закони и за момент воведуваат обични закони, за момент воведуваат нова, единствено важечка законитост; фиктивна – следена со специфичната свест за некој вид на долготрајна реалност или за потполна нереалност во однос на постојниот живот.“ (Кајоа, Р., 1965:40)

Во речникот САНУ „ дефинирана е како активност, движење, активност на луѓето, најчесто децата, чија цел е забава, разонода, задоволување на спонтаните желби. Играта отсекогаш е составен дел на детскиот

живот. Низ играта децата ги развиваат своите психички, интелектуални, емоционални, општествени и морални способности“.

Своја определба дава Попеска Б. (2011), според која „играта е доминантна активност во детството и значаен аспект на детскиот развој. Таа овозможува идентификација на детските потреби и претставува значаен медиум преку кој се реализира детскиот развој и учењето“. (Попеска, 2011:?)

Во наведените определби се проткајуваат клучните карактеристики на играта како: покренува на активност; поттикнува кон развивање и усовршување на навиките за движење и развој на моторичките способности, влијае на зацврстување на организмот, доведува до развивање и усовршување на сензорно-перцептивните способности на личноста, овозможува вклучување во колективот, ја олеснува социјализацијата.

Со настојување да се објасни функцијата на играта се поставиле бројни теории: *теорија на вишок енергија* - според која децата играат за да се ослободат од вишокот енергија која можат да ја потрошат на друг начин; *теорија недостаток на енергија* - детето игра за да ја надолжни енергијата која ја потрошило на различни задачи (нови и непознати); *теорија* според која основната цел на играта е детето да ги увежбува вештините неопходни за преживување; *психоаналитичката теорија на Фројд* според која играта за децата е средство преку која ги компензираат анксиозноста и фрустрациите со кои се соочуваат во секојдневниот живот; *когнитивно развојната теорија на Пијаже* според која низ игра детето ги асимилира новите искуства во постојните шеми.

Сите овие теории акцентираат еден или повеќе аспекти на улогата и значењето кое ги има детската игра. Клучното од сите е дека истата има посебно значење за детскиот социјален, емоционален и интелектуален развој. Таа е важна сериозна активност за детето. Играта е значајна од повеќе аспекти, односно има влијание врз емоционалниот, интелектуалниот, социјалниот и моторичкиот развој или комплетно влијание врз севкупниот развој на детската личност.

Играта го поттикнува *емоционалниот развој* - поттикнува на позитивни емоции, чувство на радост, восхит, ведрина, весело расположение, оптимизам. Физичката активност ја намалува напнатоста, агресивноста, го отстранува незадоволството, омразата, зависта, негативните чувства. Детето често низ игра манифестира тага и гнев кога губи, но и осознава како да ги елиминира или да владее со нив.

Посебно значење имаат за *интелектуалниот развој* - придонесува за развој на вниманието, концентрацијата, помнењето, перцепцијата ја развива способноста за оценување, расудување, заклучување и брзо донесување на одлуки. Многу автори ја истакнуваат важноста на играта во наставата и доаѓаат до заклучок дека кај децата постои силна желба за разбирање и учење низ игра. Тоа го обврзува наставникот да осмислува бројни наставни ситуации, да осмислува игри кои ќе го поттикнат ученикот на учење, да осмислува игри низ кои децата ќе учат и ќе го утврдуваат и применуваат наученото.

Како форма на учење има низа на предности:

- Поголема концентрација, внимание;
- Побрзо и подобро паметење на содржините;
- Помал и краткотраен замор;
- Позитивен емоционален став;
- Поголема активност, вклученост, соработка, кооперативност помеѓу децата;
- Поголема самоконтрола, самодисциплина, почитување на правила, кодекси на однесување;
- Развиена емпатија

Социјалниот развој е уште еден аспект на развојот на кој играта има исклучително значење. Кооперативноста води кон постојана соработка, дружење, комплементарност, надминување на сам себе, грижа за сите, значи посебно значење е интерперсоналниот, интраперсоналниот аспект на играта. Традиционалните подвижни игри, генерално земено најчесто се групни активности. Оттука, тие се особено значајни од аспект на *социјалната интеграција* која се развива преку почитувањето на правилата, кодексот на однесување доведува до зацврстување на заедничкиот систем на вредности и јакнење на кохезијата на групата (фрлање на обрачи на столпче, туркање на чуњеви) води кон хомогенизација на групата, почит на правила; имаат посебно значење и за *социјалната стратификација* која се одвива со прифаќање на веќе создадените социјални улоги во игрите, Можат да бидат реални копии на вистинските улоги во општеството или нивни симболички претстави. Актерите ги играат улогите на цар, пастир, просјак и сл. Значи, им овозможува на децата да низ игра, со прифаќање на конкретна улога, да се сретнат со различни модели на општествената структура, различните социјални слоеви кои

постојат во општеството; овозможуваат *полна стратификација на децата* – се одвива паралелно со социјална интеграција и социјална стратификација - поделбата на работа помеѓу половите, играта е инструмент со посредство на кој се формира свеста за половиот идентитет; *групна диференцијација* – групи со приближно иста возраст - во заедничките активности се развива сопствениот општествен идентитет, се гради цела низ на различни односи со останатите членови на групата и прилагодување со нејзините предоминантни општествени норми. Преку нив на децата им се пренесуваат општествено прифатливите норми, вредносните ориентации и облици на однесување во традиционалното општество. (Крел, А.?)

Елементарните форми на движење- одење, трчање, скокање, лазење, провлекување, фрлање, фаќање, додавање се дел од многу подвижни игри. Истите се развиваат и усовршуваат низ различните форми на подвижни игри и влијаат врз *развој на моторичките способности и вештини*, а со тоа и на севкупниот развој. Овие содржини се основа на многу традиционални игри кои ги играле и ги играат децата. Исти или слични игри со ист или сличен назив, исти или слични правила и начин на игра се дел од детството на многу деца во Република Македонија. Традиционалните игри со натпреварувачки карактер овозможуваат развој на различни моторички способности: брзина, снага, координација, рамнотежа, флексибилност, агилност, прецизност. Моторичките активности кои се содржани во овие игри претставувале успешна подготовка за изведба на физичките активности во насока на подготовка за идни работни активности, работни задачи поврзани со исполнување на обврските наменети за машките членови на традиционалното семејство. Некои нивни карактеристики говорат за нивната општа едукативно-дидактичка вредност. Благодареејќи на таквата нивна вредност успеале да го пронајдат патот до предучилишните и училишните установи јавувајќи се како воспитно средство со помош на кое децата во организираниите и изменети општествени услови ги усвојуваат најопштите правила за социјално однесување.

ШТО ПОДРАЗБИРАМЕ ПОД ПОИМОТ ТРАДИЦИОНАЛНИ ИГРИ?

Поимот традиција произлегува од латинскиот збор *tradition*, т.е. *traditio* со значење „нешто што се пренесува понатаму“. Се пренесува јазикот, културата, традицијата, обичаите, обредите се пренесуваат игрите. Поаѓајќи од етимолошката определба на поимот игра можеме да ги идентификуваме и конкретните игри, т.н. традиционални игри како игри кои се играле некогаш, се играат денес и ќе се пренесуваат од генерација во генерација. Тоа се игри интересни за децата учениците, игри на кои се потсетуваме и ни будат убави спомени од нашето детство, игри кои ги потсетуваат нашите дедовци, баби на нешто што го играле пред многу години и со радост ги пренесуваат најчесто говорно на помладите генерации, внуци, правнуци нешто кое поттикнува чувство на гордост, задоволство, нешто кое ни ја грее душата, ни овозможува навраќање години и години наназад. Составен дел се на народната култура која во себе го содржи искуството кое се пренесува од генерација на генерација, а децата се активни учесници и градители на народната култура, составен дел се на детскиот фолклор.

Кога се говори за традиционалните игри се мисли на игрите кои се играле во одредени рурални средини, игри кои се играле на улица, игри кои овозможувале бројни социјални контакти, игри кои се пренесуваат од генерација на генерација, игри кои и денес ги играме и ќе ги играат идните генерации. Во некои од нив препознаваме елементи на некои обичаи кои постоеле од минатото, елементи кои ги забележуваме при изведување на некои обичаи и во сегашноста. Дел од културното богатство на еден народ, богато искуство кое се пренесува од генерација на генерација.

Традиционалните игри секогаш во себе го носат духот на времето во кое се создавани. „Овој богат дел од културното наследство создавано низ вековите му помага на детето да ги стекне основните знаења за својот народ, култура и уметност, води кон создавање и усвојување на одредени морални норми кај детето, придонесува за развој на физички и психички способности, социјализација и општествен живот на детето, зачувување на неговите здравствено-хигиенски вредности. (Ѓурић, 1979: 61).

Која е целта на традиционалните игри?

- Овозможуваат запознавање со традицијата и културното богатство на сопствениот народ;
- Развој на почит кон традиционалните вредности;
- Запознавање и почит кон различноста;
- Запознавање со елементите на култура на други народи;
- Разбирање на секојдневните обичаи;
- Развој на самопочит, самоверба;

- Разбирање на проблемите во секојдневниот живот и обичаите некогаш и сега. (Lazarević, J.?)

ВИДОВИ ТРАДИЦИОНАЛНИ ИГРИ

Во литературата се среќаваат најразлични поделби на традиционалните игри врз основа на различните критериуми кои се земени како основа, база за поделба.

Врз основа на критериумот примена/не примена на помошни средства за играње на игрите се идентификуваат 27 модели на традиционални игри

а) натпреварувачки игри (за момчиња) без користење на помошни предмети (трчање, скокање од место, со залет, во вреќа)

б) натпреварувачки игри со користење на помошни материјали (игри за момчиња) цар, земја, тегнење на јаже, фрлање на камен од рамења, борење (во каиш, фаќање преку мишка) тркалање на обрач, одење по штица и сл.

в) натпреварувачки игри (за момчиња) т.н. зимски игри со користење на помошни предмети (гаѓање и трка со триколка).

Она што е карактеристично за овие игри е тоа што во нив учествуваат играчи/натпреварувачи од сите полови, но и играчи од истиот пол. Придонесуваат за формирање на мрежи од сложени интерперсонални односи, задоволување на различни потреби како: потреба за афирмација, дружење, самопочитување и естетско задоволство

Ако се земе во предвид критериумот *возраст* се идентификуваат игри:

а) За деца од помала возраст се пренесуваат од колено на колено и карактеристично за нив е тоа што водат кон развој на естетските чувства, естетските доживувања, ритамот, пример; (Иде мачка покрај тебе, Ринге, ринге јаја..)

б) За средна предучилишна возраст посложени игри кои ја вклучуваат активноста на рацете, нозете, игри со движења;

в) За постарата возраст, односно со деца во училишна возраст се користат сложени игри, со или без инструментална придружба, движењата кои се многу посложени. Се користат комплексни игри, движењата и координацијата на децата се усогласени, се организираат игри во пар или повеќе мали групи.

Во литературата се среќаваат и поделби на традиционалните игри како: подвижни игри, когнитивни игри, игри кои во себе вклучуваат музика или танц, игри на зборови и сл. Како дел од традицијата, тие се имплементираат главно помеѓу членовите на семејството, а поретко се имплементирани во училишните програми.

Со настојување да видиме дали и кои од игрите се имплементираат во програмите за основно образование, поконкретно во програмите за првиот и дел од вториот циклус од основното образование направивме анализа на наставните програми по ФЗО (физичко и здравствено образование) од прво до петто одделение. Причината поради која се одлучивме за анализа на конкретните програми беше тоа што кога се говори за игра, истата најчесто се поврзува со физичкото воспитание, иако современите трендови бараат примена на различните видови на игра –примена на таквиот метод при реализација на наставните содржини и по други наставни предмети, посебно во прво одделение со оглед на карактеристиките на децата во тој развоен период.

МОЖНОСТ ЗА ПРИМЕНА НА ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ИГРИ ВО ПРОГРАМИТЕ ПО ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ ОД ПРВО ДО ПЕТТО ОДДЕЛЕНИЕ

Како што претходно кажавме, традиционалните игри имаат значајна улога во севкупниот раст и развој на децата, како од аспект на директното влијание на различни аспекти од развојот, така и во смисла на пренесување на традицијата и културата и зачувување на националниот идентитет низ играта како алка која ги поврзува минатите, сегашните и идните генерации. Имајќи ги предвид овие придобивки од традиционалните игри, логична е идејата за нивната имплементација во наставниот процес. Од аспект на наставата по ФЗО во одделенската настава ова е уште позначајно имајќи ги предвид барањето за интеграција и корелација меѓу наставните содржини како и холистичкиот пристап во процесот на учење како постулати на современата настава во иновираниот деветгодишен систем на образование во Република Македонија (Popeska & Jovanova, 2016). Аргументи повеќе за разгледување на можностите за имплементација на традиционалните игри во наставниот процес по ФЗО се: моменталната состојба со расположливите справи и реквизити во најголем дел училишта во Република Македонија; големиот број

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

на традиционалните подвижни игри кои во себе ги содржат фундаменталните движечки вештини чие усовршување е една од основните цели дефинирани во наставната програма по ФЗО, како и самата структура на наставната програма по ФЗО каде почнувајќи од прво до петто одделение, како посебна тематска целина е дефинирана тематската целина именувана како „Игри“ (Наставна програма по ФЗО, 2007).

Со цел да се идентификуваат можностите за примена на традиционалните игри во наставата по ФЗО, направена е анализа на наставните програми во првите два циклуси на задолжителното основно образование, конкретно на наставните програми по ФЗО од прво до петто одделение. Се примени методот анализа на документацијата-програми по ФЗО, а се користеше инструментот евидентен лист.

Наставниот предмет ФЗО во наставните програми од прво до петто одделение се реализира со по 3 часа неделно т.е. 108 часа годишно. Предвидени се различни тематски целини низ кои и преку кои се реализираат конкретни наставни цели-планирани и предвидени за развојниот период од 1-3 одделение, како и конкретни цели за конкретните теми и содржини. Како што претходно споменавме, во сите пет одделенија, идентификувана е наставната тема „Игри“ која по наше видување нуди најголема можност за имплементација на традиционалните подвижни игри, но не се исклучени и можностите за примена во останатите тематски целини.

Во прво одделение, во рамките на тематската целина *Игри* се предвидени посебни цели насочени кон поттикнување на личноста за учество во игра, кон поттикнување за почитување на правилата на игрите; развој на психомоторните способности посебно снаодливост, одговорност, издржливост, правилна и навремена реакција, почитување на правила на игра-помош, соработка, комуникација и дисциплинирано реализирање на поставените задачи, развивање на способности за контролирано однесување и искажување на емоциите во натпреварите, култура во поддршката на својата екипа, усогласување на ритам со моторика низ конкретните содржини народни танци, карактерни игри, елементарни игри, штафетни игри кои подразбираат реализација на разновидни активности и методи како игровни натпревари, играње на елементарни игри, штафетни игри, игри без граници и танцови игри проследени со музика како „Нека бие нека бие,, се дава предлог за една значајна традиционална игра, „Ние сме пожарникари“ и сл. Традиционалните игри како „Мижничка“ (Струмица), „Миждупка“ (Штип), Криенка (Скопје), „Слепа баба“ и други се одличен избор за децата на оваа возраст.

Согласно поставените цели во наставната програма по ФЗО за второ одделение кои се однесуваат на развивање на осет за ритам при изведување на танци и игри, осознавање и почитување на правилата на одредени игри; поттикнување на учеството во тимското изведување на вежбите и игрите, поставени се и конкретни цели кои се реализираат низ конкретните теми и содржини посебно во темата Игри во рамки на која се предвидени игри во кои се развива желбата за победа, се јакне натпреварувачкиот дух, способноста за придонес во екипата, помагање и навивање, развој на психомоторните вештини, брзина, снаодливост, издржливост, правилна и навремена реакција, еластичност и др. Игрите наведени претходно, како и игрите како „Ластик“, „Плочка“, „Влечење јаге“, „Скок во вреќа“ и други се особено интересни за децата на оваа возраст.

Во трето одделение како посебни цели во темата Игри се дефинирани: да ја осознае функцијата на правилата на игрите; да ги развива психомоторните димензии брзина, снаодливост, издржливост, правилна и навремена реакција, еластичност и др; да помага, соработува, комуницира и дисциплинирано да реализира поставени задачи; да ги развива способностите за контролирано однесување и искажување на емоциите во натпреварите и како учесник-натпреварувач и како навивач; да се поттикнува да игра во сообразност на ритамот на музиката; Согласно со целите поставени се и содржини: игри со топка, штафетни игри, игри без граници, народни и други танци, а како активности понудени се: танцови игри проследени со музика, игри во кои се развива желбата за победа, натпреварувачки дух, способности за придонес во екипата, помагање и навивање; играње елементарни игри, штафетни игри, игри без граници и сл. Во рамките на ова, традиционалните игри како: „Народна“ или некаде именувана и како „Горенка“, „Дамија“, „Дрвена кукла или Статуи“ може успешно да се применат и имплементираат.

Во наставните програми по ФЗО за четврто и петто одделение, тематската целина игри е именувана како „Спортски игри“ и во рамките на истата учениците се запознаваат со основите на спортските игри – кошарка, одбојка, ракомет и фудбал. Бидејќи станува збор за прецизно утврдена и јасно дефинирана техника на изведба на движењата и правила на играта, традиционалните подвижни игри од типот на „Сервис“ или „Народна“, може да се применат како форма на усовршување на основната техника во поинакви изменети услови.

Деталната анализа на програмата по ФЗО за сите пет одделенија, но особено на првите три одделенија укажува дека тематската целина „Игри“, не е единствената во која може да се имплементираат традиционалните подвижни игри. Бројните традиционални игри кои во својата основа имаат различни форми на скокови, пр: „Ластик“, „Плочка“, „Долга магарица“, „Влечење јаже“, „Скок во вреќа“ и други може да се реализираат во рамките на тематските целини „Основи на атлетика“ и „Основи на гимнастика“. Игрите како „Џамија“, „Мижничка“ (Струмица), „Миждупка“ (Штип), Криенка (Скопје), кои во себе вклучуваат трчање, прескокнување, ориентација во простор, се одлични за развој на координацијата и брзината кај децата, но и општата издржливост и снаодливоста. Истите овозможуваат тимска работа што само по себе поволно влијае на формирање на позитивна клима во одделението и атмосфера на соработка и доверба. Играта „Џамија“ во себе вклучува и елементи на фрлање, фаќање додавање, прецизност што ја поставува на приоритетно место кога станува збор за сестрано влијание врз развојот на децата.

Покрај очигледните можности за остварување на дел од целите на наставата по ФЗО – влијание врз моторичкиот развој, социо – емоционалниот развој, развој на моторни вештини, развој на самоверба, фер плеј, тимска работа, традиционалните подвижни игри имаат уште една карактеристика која им овозможува лесна имплементација во наставниот процес. Оваа карактеристика се однесува на средствата и реквизитите за реализација на традиционалните подвижни игри. Речиси без исклучок, ниту една од традиционалните игри не бара посебни средства и реквизити. За истите се потребни материјали кои можеме да ги најдеме во непосредната околина, кои се лесно достапни, не бараат дополнителни финансиски средства и можеби најважно, најголем дел од нив се реализираат на отворен простор. За реализација на традиционалните подвижни игри најчесто се потребни топка која нема дефинирана големина, ластик, креда, плочка или камен, стапчиња од дрво и сл. Сите овие реквизити како нестандартни средства можат да се применат во рамките на наставата по ФЗО и на ваков начин да ја олеснат организацијата и реализацијата на самиот наставен процес (Попеска & Митевска – Петрушева, 2014).

Дел од традиционалните игри можат да се реализираат и во училиница, во услови кога климатските или просторните услови не дозволуваат поинаква организација. Во таа смисла, примената на игрите како „Слепа баба“, „Петкамен“, „Џамлии“, „Статуи“ и други нудат можност за развој на координацијата, ориентацијата во простор (Слепа баба), подобрување на фината моторика во корелација со математички вештини (Петкамен), развој на прецизност и комбинаторика (Џамлии) и сл.

Дел од овие игри се значајни бидејќи истите претставуваат можност за интеграција и корелација меѓу содржините по ФЗО и останатите настани предмети како математика, музичко образование, запознавање на околината и усвојување на сестрани и холистички знаења (Popeska & Jovanova Mitkovska, 2014; 2016; Jovanova Mitkovska & Popeska, 2015). Самата примена на традиционалните игри, односно примена на игри кои доаѓаат од различни географски предели, со различно говорно подрачје, односно различно менување, само по себе е во директна корелација со одреден тематски содржини од македонски јазик, запознавање на општеството и слично.

ЗАКЛУЧОК

Играта е обележје на детството и истата е синоним на безгрижност, активност, радост и задоволство. Традиционалните игри сами по себе се значајни бидејќи се спој на минатото, сегашноста и иднината. Тие претставуваат спој меѓу активноста, традицијата, културата, навиките на живот во едно време пренесени како наследство на идните генерации. Нивната имплементација во наставниот процес е значајна од аспект не само на имплементација на традицијата и културата, туку и во насока на збогатување на наставните програми со нешто автентично, интересно, лесно достапно, лесно за реализација и имплементација.

Тргувајќи од сите овие одредби на традиционалните игри, преку анализа на наставните програми за првите два циклуси на задолжителното деветгодишно образование, во трудот направме краток осврт на значењето, можностите и формите за имплементација на традиционалните игри во наставните програми по ФЗО од прво до петто одделение. Резултатите од анализата покажуваат дека традиционалните подвижни игри можат да се имплементираат во најголем дел од тематските целини по ФЗО, со сугестија дека најпогодни за таа цел се тематските целини „Игри“, „Основи на атлетика“ и „Основи на гимнастика“ од прво до трето одделение и соодветно „Атлетика“, „Гимнастика“ и „Танци“ во четврто и петто одделение. Оваа имплементација е значајна не само од аспект на реализација на целите на наставата по ФЗО, во прв ред развој на моторичките способности и вештини, влијание врз социо – емоционалниот развој, туку подеднакво значајни се и од аспект

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

на можност аза воспоставување на интеграциско – корелациски врски меѓу содржините од различни наставни предмети придонесувајќи кон стекнување на целосни знаења, почитувајќи го холистичкиот пристап, можноста за реализација на отворен простор без посебни барања за средства и реквизити, но и за реализација во училища.

Користењето на играта во наставниот процес бара и голема креативност од наставникот. Тој мора да знае зошто внесува некоја игра во наставата и што сака да постигне со неа. Тој треба да ја прилагоди играта според возраста на учениците, нивните интелектуални способности, да се потруди часот да биде интересен за децата и преку неа тие да научат за наставната единица за која е наменета играта.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Cotič, M., Felda, D. In Hodnik, T. (2003). Igraje in zares v svetmatematičnih čudes. Kako poučevati matematiko v 1. Razred u devetletne osnovn ešole. Ljubljana: DZS.
- [2] Jovanova-Mitkovska, S., & Popeska, B. (2015). Connection of the contents of teaching subjects mathematics and – physical and health education in primary teaching. In: International scientific conference in the field of physical education: Fundamentals of motorical literacy in early childhood development, 20 Nov 2015, Skopje, R. Macedonia.
- [3] Кајоа, Р., (1965). Игре и људи, Београд: Нолит
- [4] Крел, А. (?) Етнографски институт САНУ, Традиционалне такмичарске дечје игре као инструментсоцијализације дече у Товаришеву, Београд, , преземено од [http://doiserbia.nb.rs/\(A\(NZmMdJB10gEkAAAAMzg3ZDQwYTgtMTNkMy00N2Y4LTgyYTgtMWM3MmI4OTQ5NWFj09KRL2us_e-JJqeAIi0L6xcr64E1\)\)/img/doi/0350-0861/2005/0350-08610553349K.pdf](http://doiserbia.nb.rs/(A(NZmMdJB10gEkAAAAMzg3ZDQwYTgtMTNkMy00N2Y4LTgyYTgtMWM3MmI4OTQ5NWFj09KRL2us_e-JJqeAIi0L6xcr64E1))/img/doi/0350-0861/2005/0350-08610553349K.pdf)
- [5] Митрович, Д. (1981), Предучилишна педагогија, Сараево: Завод за наставници и наставни средства
- [6] Попеска, Б., & Митевска – Петрушева, К. (2014). Реализација на наставата по физичко и здравствено образование преку примена на нестандартни справи и реквизити. Во зборник на трудови од Меѓународна научно - стручна конференција, Современото воспитание и образование - Состојби, предизвици и перспективи, Мај 2014, Штип, Македонија.
- [7] Popeska, B., & Jovanova-Mitkovska, S. (2014). Како до бољег холистичког приступа у едукацији предшколске дјече? In: 10. Симпозијум са меѓународним учешћем „Васпитач у 21. веку“, 28-29 March 2014, Sokobanja, Serbia.
- [8] Popeska, B., & Jovanova-Mitkovska, S. (2016). Интеграциско-корелациска поврзаност на содржините од наставните предмети по физичко и здравствено образование и општество во одделенската настава. Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers, 12.1. pp. 57-63. ISSN 1857-92
- [9] Popeska, B., & Jovanova-Mitkovska, S. (2016). Integration and correlation concepts in physical education. Research in Kinesiology, 44 (2), 262-269. ISSN 1857- 767.
- [10] <http://www.isj-sanu.rs/recnik-sanu.html>
- [11] <https://www.docsity.com/sr/tradicionalne-decije-igre-seminarski-rad-pedagogija/204269/>
- [12] <http://zelenaucionica.com/didakticke-igre-u-razvoju-pocetnih-matematickih-pojmova>